
Björn Elmbrant: Hyperkapitalismen

Atlas, 2000, 231 s

I det socialdemokratiska idéarvet har alltid ingått en stark skepsis till den privatkapitalistiska marknadsekonomins möjligheter att lösa människornas problem. Men inte heller den klassiska socialismens metoder har på allvar omfattats av andra än militanta minoriteter. I stället har man sökt förena kapitalism med socialism. Man har sökt skörda frukterna av en marknadsstyrd och internationellt orienterad produktion och samtidigt fördela resurserna utifrån egna och i förhållande till omvärlden relativt avancerade målsättningar om solidaritet och rättvisa. Det är i den traditionen vi skall se Björn Elmbrants kritik av den nu rådande balansen mellan marknad och politik utvecklad i boken *Hyperkapitalismen*.

Elmbrants utgångspunkt är att denna balans nu slagit över till marknadens fördel i en utsträckning som fått kapitalismens nackdelar att framträda och på sikt äventyra dess bestånd. Marknadsekonomi och därmed kapitalismen kan "inte överleva i den värld som den ofrånkomligen tycks skapa, om den inte bemöts av de civila och demokratiska krafter som den tveklöst tycks underminera" (s 102). Om tiden fram till sjuttioalets slut visar på nackdelarna av en överreglerad kapitalism lever vi nu i en tid som enligt Elmbrant karaktäriseras av underreglerad kapitalism. Bokens huvudbudskap är att visa på konsekvenserna av denna kapitallets för stora frihet. På de sista sidorna redovisar författaren fyrtio förslag till förändringar för att komma tillrätta med vad han kallar hyperkapitalismen.

Elmbrants starka intresse för kapitalismen, ett begrepp som han stundtals använder synonymt med marknadsekonomi, har sin yttersta grund i demokratins behov av en fungerande ekonomi. Kapitalismen behöver inte demokratin, konstaterar han, men demokratin och marknadsekonomi behöver kapitalismen, dvs en

effektiv ekonomi förutsätter att produktionsbesluten i huvudsak delegeras till privata kapitalägare och deras representanter.

Elmbrants metod är att välja ut ett antal observerbara omständigheter som i grunden kan relateras till fria kapitalrörelser och som av författaren betraktas som besvärande. De negativa effekterna belägges med citat från likatänkande auktoriteter och med exempel ur verkligheten. Framställningen ger genom sin spretighet knappast något bestående helhetsintryck. Den har närmast formen av ett collage ur vilket läsaren kan hämta inspiration.

Utmärkande för dagens hyperkapitalism enligt Elmbrant är att en "sjuklig" fixering vid aktievärdet får avgöra hur allt mer ägarlösa företag skall arbeta. Denna "hyperkapitalistiska modevåg" leder genom "downsizing", "outsourcing" och fusioner till en alltför stark kostnadsbesparing på bekostnad av långsiktiga investeringar. Som en föredömlig motsats nämner författaren familjen Wallenbergs mer långsiktigt inställda ägande. Han tar här upp vad som måste betraktas som ett av den moderna kapitalismens största problem. Hur skall man kunna skapa en effektiv ägarroll i publika företag där ägarkapitalet till alldeles övervägande del kontrolleras av stora kapitalförvaltande fonder utan ägarkompetens? Elmbrant har inget annat svar än ett nostalgiskt tänkande kring vad som varit. Han är emellertid i gott sällskap. Ekonomerna har knappast visat frågan det intresse som vi borde förvänta oss. Anne-Marie Pålssons artikel i årets första nummer av denna tidskrift är därför ett välkommet bidrag (*Fondbolagen – de ovilliga och olämpliga ägarna*). Men Elmbrants framställning på den här punkten är särskilt intressant därför att han så oförblommerat gör upp med arbetarrörelsens tidigare destruktiva syn på ägarrollen i näringslivet. Han ber inte om

ursäkt för den ekonomiska politik som hade det ägarlösa storföretaget som modell och den skattepolitik som nästan utrotade fåmansbolagen. Men han framhäver åter och åter den entreprenöriella ägarrollens betydelse för dynamiken i ekonomin. Det är ett stort steg framåt.

Det är inte svårt att finna negativa konsekvenser av oreglerade kapitalmarknader. Det är dock minst lika lätt att visa på de allokering förluster som uppstår genom alltför hårt reglerade marknader. Hur finna den optimala regleringen i en allt mer globaliserad ekonomi? Det är den utmaning som politikerna står inför. Elmbrant hävdar att politikerna har både makten och instrumenten att påverka spelreglerna på marknaden men saknar viljan. Enligt min mening är det dock troligare att de saknar kompetens. Ekonomerna erbjuder knappast någon i alla läger godtagbar lösning. Av såväl ekonomiska som politiska skäl torde t ex de flesta säga nej till den av Elmbrant förespråkade s k Tobinskatten, dvs att belasta kortsiktiga kapitalrörelser med en mindre skatt. Som vissa andra kritiker utnämner han kortsiktigheten hos finansmarknaderna i kombination med IMF:s stabiliseringspolitiska modeller till syndabock i den s k Asienkrisen. Det är dock svårt att se hur en sådan skatt skulle kunna ha förhindrat eller ens mildrat en kris som i stor utsträckning hade sin grund i den ”kompiskapitalism” som utvecklats mellan korrupta politiker och beroende industriledare i de berörda länderna. Finansmarknaderna är faktiskt det kanske mest verk samma medlet mot denna form av samhällsröta. I en situation karakteriserad av bristande erfarenheter torde konkurrensen mellan olika länder i utformandet av ett effektivt regelsystem vara att föredra framför ett enda av t ex EU-myndigheten utformat system.

Kapitalismen är ingen ideologi. Den är en teknik för en så effektiv resursanvändning som möjligt. Men, hävdar Elmbrant, av den som drabbas, upplevs den inte som en teknikalitet utan som en makt som har

ganska tydliga ”politiska” mål. Han rör här vid en central fråga, den alltför låga nivån i det offentliga samtalet i ekonomiska frågor. Vem bär ansvaret, politikerna, ekonomerna eller journalisterna? I Elmbrants värld nämns knappast politikerna och ekonomerna omöjligförklaras. De ”bara ritar modeller och avskyr verkligheten”. Ett helt kapitel ägnas däremot åt ekonomijournalisternas roll. Elmbrant gisslar hårt sina kolleger. De är på en gång kapitalismens överstepräster och megafoner. De fungerar som doa-doa-kör åt näringslivets kampanjer. Han finner hos dem nästan aldrig distansrande formuleringar och de ställer sällan systemkritiska frågor. De blir på detta sätt maktens medlöpare. Och i dag ligger makten hos marknaden. Elmbrant kräver av sina kolleger att de inte bara skall spegla verkligheten utan också kritisera den. Vi behöver en ny sorts gränsöverskridande journalistik, hävdar han, och menar journalister som har olika uppfattningar om den nuvarande kapitalismens välsignelse och är beredda att föra fram dem. Uppfattningen torde knappast vara kontroversiell. Kanske skulle han börja med att skaffa Sveriges Radio ytterligare några modiga journalister för att därmed nyansera Radions utbud av ekonomisk information och kompetenta analyser.

I spelet om det offentliga samtalet tycker jag att författaren åt politikerna ger en alltför blygsam roll. För min del ser jag politikernas ovilja att tala klarspråk inför större paradigmskiften i den ekonomiska politiken som ett större problem. När under sjuttitalet den på keynesianska teorier grundade regleringsekonomin haverrade, gavs väljarna av sina politiker knappast någon förklaring till de politikermislyckanden som tvingade fram den nya balansen mellan politik och marknad. Var det av feighet eller bristande kunskaper?

Eller kan situationen skyllas på ekonomskräets bristande förmåga att kommunicera det nya paradigmet?

Elmbrants bok är en väckarklocka inte minst för ekonomerna. Somliga menar att

deras roll inskränker sig till att förse den ekonomiska verktygslådan med nya och effektiva verktyg. Val av verktyg i varje given situation åvilar andra aktörer. Jag menar dock att kåren som helhet också har en viktig roll inte bara som rådgivare åt politikerna utan också som deltagare i det offentliga samtalet. En retrospektiv betraktelse av efterkrigstiden visar på allvarliga svagheter när det gäller detta samhällsansvar. Till viss del kan problemen förklaras med nationalekonomins vetenskapliga utveckling. Den är sprungen ur teologin. Huvudfåran i dess nuvarande vetenskapliga metoder befinner sig någonstans mellan denna och naturvetenskaperna. Utvecklingen har lett till att kravet på specialisering blivit allt starkare. Det har blivit alltmer sällsynt med ekonomer som i likhet med Knut Wicksell, Gustav Cassel och Eli F Heckscher behärskar hela det ekonomiska fältet och i sina analyser utgår från en total bild av ekonomin och samhällsutvecklingen. Härtill kommer kanske en akademisk motvilja att

som rådgivare och debattör tvingas förena rollen som ekonomisk teoretiker med rollen som politisk ideolog. Men inte bara politiker och journalister bygger sina ställningstaganden på personliga värderingar och uppfattningar om verkligheten. Så tvingas även ekonomer göra. Vad erfarenheten har lärt oss är att med objektivitet inom samhällsdebatten knappast kan menas något annat än intellektuell hederlighet, dvs att debattören redovisar sina värdepremisser och sin verklighetsbild. Läsningen av Elmbrants bok väcker hos mig starka farhågor. Att en bok av det här slaget kan få så stor spridning tyder på ett starkt sug efter information och undervisning. Men ekonomi är alldeles för viktigt och för svårt att bara överlämnas till journalister. Jag efterlyser ett större engagemang i debatten från ekonomernas sida!

PER-MARTIN MEYERSON
Fil dr